

### СЛОВОТВІРНІ ЗАСОБИ УВИРАЗНЕННЯ ЕМОЦІЙНОСТІ НІЖНИХ ІМЕНУВАНЬ

*У науковому дослідженні описано словотвірні засоби інтенсифікації чуттєвості ніжних іменувань, розкрито особливості їх впливу на емоційний складник значення номінацій.*

*Ключові слова:* емоційність, словотвірні засоби, ніжні іменування.

Важлива роль у посиленні емоційності ніжних іменувань відводиться словотвірним засобам. Зазвичай дослідження, присвячені вивченню засобів словотвору як виразників емоційності, аналізують номінації загалом (С. К. Богдан, В. В. Нагель, К. В. Соловйова), розкриваючи здебільшого питання демінутизації (Н. Ф. Баландіна, А. Вежицька, І. Р. Вихованець, М. В. Кравченко, С. С. Савицький). Однак щодо чуттєвого увиразнення саме ніжних звертань за допомогою засобів словотвору, то ця проблема ще не має детального висвітлення в науковій літературі.

Метою розвідки є комплексний аналіз інтенсифікаторів емоційності ніжних номінацій на словотвірному рівні. Поставлена мета передбачає розв'язання таких

завдань: виокремлення словотвірних засобів, що посилюють чуттєвість ніжних іменувань; з'ясування їх ролі у вираженні емоційного ставлення мовця до адресата. Об'єктом статті є ніжні іменування, предметом – словотвірні інтенсифікатори емоційності зазначених одиниць.

Увиразнює чуттєвість ніжних номінацій використання різних словотвірних засобів, які представляють такі способи творення вказаних звертань, як суфіксація, префіксація, осново- та словоскладання.

## 1. Суфіксація.

### 1.1. Демінутивні суфікси.

Серед усіх словотвірних інтенсифікаторів емоційності ніжних іменувань найчастотнішою і найпродуктивнішою є демінутивація. «Для слов'янських мов характерні демінутиви, утворені синтетично, шляхом приєднання зменшено-експресивного суфікса до твірної основи слова, причому приєднуватися можуть симультанно декілька суфіксів, що суттєво увиразнює відтінок демінутивного значення» [11, с. 7]. (– Ну, ось і я, *серденьтко*. *Стельмах М. П. «Кров людська – не водиця»*). Зауважимо, що для ніжних іменувань домінантним є пестливе емоційно-оцінне значення демінутивних суфіксів, а не семантика зменшеності.

Велику групу становлять іменникові демінутивні звертання. Вони творяться за допомогою низки зменшено-пестливих суфіксів: *-ок* їжачок, *-ик* котик, *-ець* чурбанець, *-очок* колосочок, *-чик* любчик, *-оньк(о)* лебедонько, *-еньк(о)* орленько; *-к(а)* рибка, *-инк(а)* перлинка, *-очк(а)* квіточка, *-ечк(а)* пташечка, *-ичк(а)* лисичка, *-оньк(а)* зіронька, *-еньк* зозуленька, *-ун / юн(я)* киця, *-ушк / -юшк(а)* щечетушка; *-ц(е)* золотце, *-очк(о)* зайчєняточко, *-ечк(о)* сонечко, *-к(о)* золотко, *-(я)чк(о)* щастятчко, , *-еньк(о)* *серденько*.

Для творення прикметникових демінутивів використовують такі суфікси: *-еньк* золотенький, *-есеньк* ріднесенький, *-усіньк* / *-юсіньк* малюсінький, *-ісіньк* гарнісінький. Демінутивні субстантивовані прикметники вирізняються особливою ніжністю (– Не можу, *дороженька*. *Стеценко М. «Просто бабуся»*).

Чуттєве тло ніжного іменування підкреслюють також демінутивні прикметники-означення. Найвиразнішу експресію представляють структури «іменник-демінутив + прикметник-демінутив» [10, с. 34]. (– *Щастятчко ти моє дороженьке! Околитенко Н. І. «Берег учораїньої ночі»*). В. В. Виноградов зауважує, що «зменшено-пестлива форма іменника нерідко асимілює собі форми прикметника-означення, вимагаючи від них емоційного узгодження з собою» [4, с. 101]. Іноді в поширеному іменуванні зазнає демінутивації лише один з компонентів: здебільшого іменник як основний складник звертання перебирає на себе функцію увиразнення емоцій мовця (Ну, мій *рідний раночок*, пора збиратися. *Хоролець Л. «Третій»*), зрідка трапляються конструкції, де лише означення є демінутивним (*Підійшов, а баба: – Голубе мій сивенький, лебедику мій біленький, соколе мій сизокриленький... Бондар В. Т. «Все – правда»*).

Серед відгінків суб'єктивної оцінки, які виражаються зменшено-емоційними суфіксами, домінуючими є пестливість, симпатія, ласкаве ставлення [7, с. 84]. Однак, «у конкретній мовленнєвій ситуації емоційний зміст слів, які використовують у звертанні, може набувати нових відгінків аж до протилежного емоційного забарв-

лення» [15, с. 17]. Так, демінутивні ніжні іменування, ужиті в іронічному контексті, можуть виражати зневагу, невдоволення, верхність, кепкування. (– *Так, так, голубчику! Нічого тут крутить і сюди, і туди, у нас є свідки, що ти коней віддав злодіям! Карпенко-Карий І. К. “Бурлака”; Феня. Полечу туди... Федя. Мабуть, верхи на мітлі, ясочко?* Олександр Олесь «Морока»). Отже, «пестливість суфіксальних утворень ... в певних контекстуальних умовах пов’язується з діаметрально протилежними емоціями. Це породжує експресію іронії, зневаги, удаваної пестливості, фамільярності, презирства, сарказму тощо» [14]. Те, які саме емоції експлікує демінутивне іменування, залежить кожного разу від контексту. Але в будь-якому випадку, як зазначає А. Вежбицька, емоційна температура текстів з пестливими словами є досить високою [3].

Важливу роль відіграють демінутивні суфікси при творенні ніжних іменувань від основ з негативним емоційним забарвленням: *горенько, нещастячко, чурбанець, пустунчик, дурник, дурненький, бідненький*. Завдяки демінутивації такі одиниці набувають позитивного звучання, виражаючи при цьому: співчуття (– *До тебе спішив, – признався Омелько. – Ой Омельку, горенько мое! – Настусю! Він забув тебе, той Максим. Забудь і ти його, Настусю...* – Не можу. Цюпа І. А. «Вічний вогонь»), поблагливість (– *Ну, йди вже, доньцю, химеристе мое нещастячко!* Міняйло В. О. «На ясні зорі»), «м’який» докір (– *Ой Валю, я ж вивірив тебе хотіла... Я думала... – Дурненька... Хіба ж коханням можна жартувати?* Кучер В. С. «Намисто»), легку посмішку (*А ти ревнуєш? Ай, дурненький! Ну, йди до мене! Загребельний П. А. «Юлія, або Запрошення до самовбивства»*). Г. Г. Почепцов вважає, що первинна семантика таких слів стирається, скажімо, «не можна побачити вихідне словникове значення в пестливому вживанні слова *дурачок*» [9, с. 50]. Однак варто зауважити, що іноді адресат сприймає саме первинне значення іменування, і тоді навіть пестливі форми таких звертань викликають у співрозмовника образ, наприклад, у ситуації жартівливого кепкування. (*Підійшла тоді до сина, притисла його голову до себе і розкуйовдила. – Ах ти ж, мій маленький, гарненький, березовий чурбанець! Він обурено вирвався від неї, а вона по-дитячому розсміялася.* Шевчук В. О. «Крик півня на світанку»).

М. В. Кравченко зазначає, що позитивний емоційний відтінок несуть у собі не лише суфікси, а й твірні основи [7, с. 84]. З цим важко не погодитися. Але іноді близькі люди, аби індивідуалізувати звертання, надати їм оригінальності, вживають метафоричні іменування типу *мавпочка, ослик, крокодилчик*, такі номінації набувають позитивного забарвлення лише завдяки демінутивним суфіксам, котрі нівелюють негативні асоціації твірних основ.

Отже, особливості вираження емоцій демінутивними іменуваннями можна подати у вигляді таблиці:

| Емоційно-оцінна конотація твірної основи | Емоційно-оцінна конотація похідного слова | Приклади                    | Емоційне ставлення до співрозмовника |
|------------------------------------------|-------------------------------------------|-----------------------------|--------------------------------------|
| позитивна                                | позитивна                                 | <i>щастячко, ріднеський</i> | симпатія, захват, ніжність           |

|           |           |                                    |                                             |
|-----------|-----------|------------------------------------|---------------------------------------------|
| позитивна | негативна | <i>голубчик, доро-<br/>женький</i> | іропія                                      |
| негативна | позитивна | <i>горенько, дур-<br/>ненький</i>  | співчуття, «м'який»<br>докір, поблажливість |
|           |           | <i>мавпочка, ослик</i>             | симпатія, жартівли-<br>вість                |

1.2. Аугментативні суфікси. Як відомо, для аугментативів характерним є «відтінок зневажливості, лайливості» [13, с. 199]. Іноді вони можуть передавати «позитивну характеристику осіб: *дружище, чолов'яга*» [13, с. 199]. Щодо вживання пейоративів у ролі ніжних іменувань, то воно взагалі специфічне. Такі одиниці поза контекстом позбавлені навіть натяку на позитив (наприклад, *котяра, зайчисько (анкетні дані)*), лише уведення їх у позитивне висловлення надає пейоративам відповідного емоційного забарвлення, тобто подібні слова «можуть отримувати інтерпретацію зовсім протилежну тій, яка зафіксована в мові» [9, с. 51].

Зазвичай пейоративи у функції ніжних іменувань дозволяють собі використовувати лише близькі люди (закохані, друзі), котрі, вживаючи зазначені одиниці, упевнені, що комунікативний акт не зазнає девіації і номінативна одиниця буде розшифрована адресатом правильно, адже «те чи інше звертання є комунікативно виправданим лише в тому випадку, коли адресат приймає його сам» [9, с. 48]. «Прагматика людських взаємовідносин змінює семантику слів: образливим може стати ніжне іменування, пестливим – образливе, тобто семантика слова може локально змінюватись» [9, с. 50.].

Вибір таких звертань мотивується переважно їх неординарністю. Пейоративні іменування здебільшого використовують у розмовному мовленні або ж в епістолярії, який також є виразником індивідуального, нестандартного підходу у виборі мовних засобів (*Пливи ж швидше, бісова харцизяко, – ти нам потрібний. Кропивницький М. Л. до Мячикова Є. Є.*). Щоправда, пейоративи в ролі ніжних іменувань вживають зрідка (йдеться про постійне використання таких одиниць двома комунікантами), зазвичай перевагу надають звертанням із позитивним емоційним забарвленням, не кожен може прийняти відмінне від стереотипного вираження ласки, симпатії.

2. Префіксація. Серед префіксальних інтенсифікаторів емоційного значення ніжних звертань виокремлюємо префікс *пре-*, котрий «належить до власне прикметникових» [6, с. 150] (*пречудовий, прегарний, премилый; – Тепер, тепер, коли я тебе найшов, русалко прегарна! Кобилянська О. Ю. «Царівна»*), та префікс *над-*, що використовується в номінації *надзвичайний*. За допомогою таких формантів мовець наголошує на особливому ставленні до адресата, підкреслює значущість співрозмовника для нього.

3. Основоскладання. Характерним для української мови є вживання в ролі ніжних номінацій прикметників, утворених шляхом основоскладання (*ясночолый, сизоперий, синьоокий*), котрі вживаються як епітети (*– Ой боже! Я ж по тобі вже панахиду справив, голубе мій сизокрилий! – Безкрилий я, Горпиночко рідна, безкрилий. Наніїв П. І. «Тричі продана»*) або ж зазнають субстантивзації (*Ще трошечки,*

Ще... ще... **сизокрилий!** Шевченко Т. Г. «Гайдамаки»). Незважаючи на стереотипність таких звертань, вони все ж наділені свіжістю, поетичністю. Адже любов – це почуття, «яке навіть «стерті» вирази робить неповторними й індивідуальними» [1, с. 91]. Чуттєвий елемент досить сильний в іменуваннях із незвичним поєднанням компонентів (*Ох, і де ти, дівчино, **Щире-вірняя?** Старицький М. П. «Ох, де ти, зіронько»*).

4. Словоскладання. Показовими інтенсифікаторами емоційного значення ніжних номінацій є метафоричні іменникові прикладки (*ангел-хранитель, ягідка-малинка, голубчик-соколик, ластівочка-щебетушечка*). Такі іменування відрізняються від звертань-прикладок типу *серце-дівчино, козаче-соколе* «в основі яких – семантика зіставлення, протиставлення» [2, с. 94]. Здебільшого творення метафоричних іменувань-прикладок базується на поєднанні: а) родової і видової назв (*Тоді будь здорова, **ягідко-малинко**. Сироватський В. М. «Любана»*); б) слів однієї тематичної групи (*– За ваше здоров'я, мої **орлята-соколята!** Кропивницький М. Л. «Пропавша грамота»*); в) основного поняття та його якісної ознаки (*Ну, і нащо мені чужі молодіці, **голубочка-сизоперочка**, коли у мене своя є? Кропивницький М. Л. «Олеся»*); г) основного поняття та його ознаки за дією (*Осьдечки вона, моя **пташечка-щебетушечка!** Кропивницький М. Л. «Пропавша грамота»*); д) синонімічних понять (*– І сонячний **Промінець-Ярунець**. Захарченко В. «Пий воду з криниці своєї»*). Подібні іменування викликають гаму позитивних емоцій.

Отже, словотвірні засоби (суфікси, префікси, осново- та словоскладання) є виразними інтенсифікаторами чуттєвості ніжних іменувань. Одні з них є поширеними, інші – трапляються рідко, але в сукупності всі вони надають ніжним іменуванням особливого емоційного забарвлення, створюючи оригінальні, яскраві звертання, виражаючи різне ставлення до адресата (ласку, симпатію, співчуття, іронію та ін.). Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в детальнішому дослідженні функціонального призначення ніжних звертань із словотвірними інтенсифікаторами емоційності.

## Література

1. Баландіна Н. Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті : [монографія] / Н. Ф. Баландіна. – К. : АСМІ, 2002. – 332 с.
2. Богдан С. К. Мовний етикет українців : традиції і сучасність / С. К. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание [Електронний ресурс] / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – Режим доступу: <http://philologos.narod.ru>.
4. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – 4-е изд. – М. : Рус. яз., 2001. – 720 с.
5. Вихованець І. Р. Таїна слова / І. Р. Вихованець. – К. : Радянська школа, 1990. – 284 с.
6. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : навчальний посібник / В. О. Горпинич. – К. : Вища школа, 1999. – 207 с.
7. Кравченко М. В. Оцінні іменники з позитивним емоційним забарвленням / М. В. Кравченко // Мовознавство. – 1977. – № 3. – С. 84-88.

8. Нагель В. В. Оцінні найменування осіб в українській мові кінця XX – початку XXI століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Нагель. – Дніпропетровськ, 2008. – 22 с.

9. Почепцов Г. Г. Коммуникативные аспекты семантики / Г. Г. Почепцов. – К., 1987. – 116 с.

10. Савицький С. С. Демінутивні утворення назв осіб в історичних піснях / С. С. Савицький // Граматичні аспекти української мови : [збірн. наук. праць]. – К., 1985. – С. 30-36.

11. Ситенко О. О. Функціонально-семантичне поле здрібнілості в слов'янських та германських мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О. О. Ситенко. – Донецьк, 2008. – 19 с.

12. Соловьева Е. В. Номинация лица в прозаических произведениях А. С. Пушкина : Дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. В. Соловьева. – Казань, 2006. – 251 с.

13. Українська мова : Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» імені М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

14. Федоренко О. Емотивно-оцінна функція демінутивів у газетній комунікації / О. Федоренко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php>

15. Щербинина И. В. Коммуникативная сущность обращений как средства общения в языкознании : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И. В. Щербинина. – Краснодар, 2007. – 19 с.

***Mokliak O. I. Word buildings means of deeper expression of tender nominations***

*Word buildings means of intensification of sensuality of tender nominations are described in this research, their influence on emotional part of nomination meanings is revealed.*

*Keywords: emotionality, wordbuilding means, tender nominations.*

***Мокляк О. И. Словообразовательные средства интенсификации эмоциональности нежных наименований***

*В научном исследовании описаны словообразовательные средства интенсификации чувственности нежных именований, раскрыты особенности их влияния на эмоциональную составляющую значения номинаций.*

*Ключевые слова: эмоциональность, словообразовательные средства, нежные именования.*